

УДК 007:304:070

ФЕНОМЕН А. МІХНІКА ЯК ПУБЛІЦИСТА — АВТОРА ПОСТІЙНОЇ ДИСКУСІЇ ПРО ПОЛЬЩУ

Богдана Носова

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут журналістики,
вул. Мельникова, 36/1, 04119, Київ, Україна, e-mail: dananosova@ukr.net*

У статті розглядаються публіцистичні праці А. Міхніка, що справляють медіавплив на сучасне польське суспільство, на формування сучасної історії великої європейської держави — сусіда України. У контексті цих медіавпливів на суспільну інтеграцію подано аналіз його статей, що стосуються діяльності польського видання “Gazeta Wyborcza”.

Ключові слова: польська історія, майбутній розвиток України, масова комунікація, медіавплив, Європа, суспільство, демократія.

Попри окремі переклади статей А. Міхніка (Adam Michnik), відомі з української періодики, увагу привернула збірка перекладів його праць різних років, що лише частково були опубліковані в польській газеті “Gazeta Wyborcza”, а деякі з них — в низці інших польських та іноземних видань [6]. Ранні праці мають історичне спрямування. В них — погляд сучасника на тривалу й неоднозначну історію держави та її державності в центрі Європи.

Публіцистика А. Міхніка — це теоретичне віддзеркалення сучасного поступу Польщі на межі двох століть. Для тих, хто вивчає журналістику, занурення у творчість європейського філософа є необхідною частиною інтелектуального розвитку. А, згідно з тематикою вивчення сучасного журналістикознавства, наукове розв’язання цієї проблеми може розглядатися як частина актуальної дослідницької теми “Журналістика і публіцистика”.

У контексті останніх досліджень щодо ефективності масовокомунікаційних впливів і розвитку вітчизняної журналістики за міжнародними стандартами автор цієї статті спирається на праці М. Житарюка, В. Іванова, Й. Лося, Г. Почепцова, В. Різуна, В. Шкляра, а також на дослідження Д. Мак-Квейла, Г. Штромайера.

Вивчення публіцистичної проблематики А. Міхніка, на наш погляд, є по-суті, окремим щаблем до відкриття нових ідентичностей у системі сучасної масової комунікації. Ми не можемо оминати і той факт, що його публіцистика сама по собі виступає альтернативною парадигмою існуючій тенденції зростання не коментованого інформаційного контенту у нинішніх аудіовізуальних медіа. Проникнення публіцистики в журналістику в окремих випадках польської

преси нагадує етап інтелектуальної конвергенції, що характерно для їхніх якісних ЗМІ.

Стосовно публіцистики як альтернативної парадигми, то Д. Мак-Квейл зазначав, що “деякі елементи альтернативної парадигми (зокрема, методологічні принципи) узгоджуються з новими суспільними умовами та постмодерним *Zeitgeist* (духом часу), оскільки вони чутливі до контексту, розмаїття використання, реагування та взаємодії” [5; 66].

У традиції критичного сприйняття вітчизняних медіа-ресурсів стосовно адекватного відображення дійсності стаються поступові зміни. Очевидним є той факт, що низка дослідників акцентує на якісних українських ЗМІ та їхній інтеграційній спроможності у системі впливів на суспільство. Зокрема, В. Жугай дослідив зародження і становлення українських якісних друкованих видань у посткомуністичному світі [2]. М. Житарюк неодноразово представляв свої наукові погляди на проблему елітної, опінієтворчої, якісної преси [1]. О. Романчук вважає, що справжня якісна преса допомагає читачеві тренувати інтелект [8].

Своєрідний погляд на журналістику як вид творчої діяльності висловлював професор В. Здоровега у низці своїх теоретичних праць. Зокрема, він акцентував на понятті “власне публіцистика”, відносячи до неї аналітичні авторські матеріали різних жанрів “від стислого коментаря, полемічної замітки до значних за обсягом статей, оглядів, есе, політичних портретів, нарисів, памфлетів, у яких трактуються гострі суспільно-політичні питання з метою прямого впливу на громадську думку. Це найкваліфікованіший вид журналістських виступів, який потребує від автора відповідного обдарування та досвіду” [3; 22].

Розглядаючи творчість українських публіцистів, професор Й. Лось відзначав їхню здатність концентровано бачити суть “маршруту історії” від попередників до наступних поколінь. Він також зауважує, що “таємниця їхніх зв’язків з добою, а іноді з прийдешніми часами не в тому, що вони пристосовують своє натхнення до потреб моменту, а в тому, що у своїй добі відкривають вічні правди, які неминуче згодом адаптує собі суспільство” [4; 40].

Досліджуючи функціональні особливості мас-медіа, німецький дослідник Г. Штрмайер зауважує, “що ЗМІ інтегрують суспільство, передаючи від покоління до покоління основні цінності й правила суспільного життя, створюючи таким чином мінімальні основи для суспільної згоди” [9; 62].

З-поміж засновників теорії масової комунікації можна виділити комплексне бачення проблеми Д. Мак-Квейлом. Британський науковець, характеризуючи альтернативний погляд на пов’язаність мас-медій із суспільною інтеграцією, стверджував, що одна із рис масової комунікації полягає у “її спроможності об’єднувати окремих індивідів в одну велику аудиторію, інтегрувати новачків у міські громади, надаючи спільні цінності, ідеї та інформацію, допомагаючи сформувати ідентичність” [5; 77].

На наш погляд, багатогранним у плані сприйняття є есей “Воскресла незалежність і біси “оксамитової революції”. Це своєрідний маніфест людей “*Gazety Wyborczej*” в період її десятиріччя. Звернення в тексті подається у повторі кожної нової думки — “ми, люди “*Gazety Wyborczej*”. “Ми, люди “*Gazety Wyborczej*”, не були і не є об’єктивними спостерігачами польських прагнень. Ми були й залишаємося активними учасниками суперечки про Польщу” [6; 280]. Повертаючи в нелегкі й неоднозначні часи шокової перемоги “Солідарності”, А. Міхнік відзначає вирішальну роль уряду Т. Мазовецького, уряду згоди і при-

мирення, що здійснив декомунізацію Польщі, запровадив хоча й обережно, але “шокову терапію” міністра Л. Бальцеровича, “започаткував пам’ятну “осінь народів”: падіння берлінського муру та “оксамитову революцію” в Чехословаччині” [6; 282–283]. У зв’язку з такими перемінами у польському суспільстві виникло багато розчарувань і розчарованих. Цим скористався інший видатний поляк. І про це багато відвертих рядків у есеї А. Міхніка. Зокрема, він вважає, що “геній Валенси полягав у вмілому відчутті та артикуляції розчарування”, бо “таке розчарування є природною формою кожної революції: після героїчного періоду боротьби за свободу настає момент боротьби за владу та прибутки”, — іронічно зауважує автор [6; 285].

Приділяючи велику увагу тематичному спрямуванню видання, А. Міхнік ділиться спогадами про мотивацію жанрових особливостей газетних матеріалів: “Ми описували в газеті, — зазвичай мовою репортажу, — долі аутсайдерів і невдах, але завжди підтримували, — мовою коментаря й публіцистики, — продовжувачів політики реформ” [6; 287]. Серед плюсів діяльності журналістського колективу і здобутків газети він зосереджується на її ідейній платформі: “Від самого початку, з 1989 року, ми відстоювали в газеті спільну Польщу, Республіку, яка є батьківщиною для всіх своїх громадян; державу, засновану на компромісах, а не на домінуванні одного політичного табору, безжальній боротьбі й нескінченних порахунках” [6; 288]. З приводу міждержавних відносин або ж висвітлення питань міжнародного життя, дуже емоційно сказано про те, як вони “зуміли по-новому поглянути на заплутану історію польсько-українських стосунків. Активні заходи на користь польсько-українського примирення ми завжди вважали за велике досягнення польської політики, в чому газета також брала свою скромну участь” [6; 289]. Як людина, яка винесла ідею такого рівня газети й успішно втілила її, А. Міхнік пише з великою повагою про ключові напрями й провідну тематику видання. Це й велика повага до католицької Церкви — “важко уявити польськість без католицизму”. Це й відкидання “малодушної помсти вчорашнім ворогам”. Засуджуючи епоху ПНР, газета з розумінням ставилася до людей комуністичної системи — “ми розмежовували гріх і грішника”, “Ми хотіли за очевидними біографіями, політичними, ідейними відмінностями знайти те, що єдне” [6; 293].

Уміння масштабно мислити в категоріях теперішнього часу демонструє А. Міхнік у есеях, що на яскравих епізодах світової історії відтворюють долю країн Центральної Європи, які після падіння берлінського муру стали, за висловом автора, стукати в браму Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу, опинившись перед новими викликами. Виокремлюючи в дещо романтичному ореолі долі народів країн Центральної Європи, він із якимось особливим пієтетом пише про їхній потяг до свободи й толерантності, який постав серед тиску й репресій, та про набутий досвід, що продукував “специфічну духовність, позначену честю та самоіронією” [6; 297]. Є ще одна тема, яка в багатьох есеях з’являється як роздум про моральний абсолютизм, що є “великою силою людей та осередків, які борються з диктатурою” [6; 302]. Він часто ставить питання “моральності влади й моралі у владі”, спираючись на сказане Л. Блюмом свого часу про те, що участь у русі опору не може давати будь-кому право на владу. Стверджуючи, що демократичний лад є хронічно недосконалим світом, А. Міхнік ніби попереджає про нові політичні й соціальні спокуси — популістську ідеологію, суперечки про форми ринкової економіки, різновиди держа-

ви — національну чи громадянську. Не заперечуючи дискусій, він говорить про небезпеку абсолютизації своїх аргументів з кожної сторони, що може зашкодити компромісу.

Його філософські роздуми про демократію захоплюють точністю оцінок і афористичністю думки, а саме: "...демократія не є ні чорною, ні білою, ні червоною. Демократія сіра, вона постає важко, а її вартість і смак найкраще розпізнаються, коли вона програє під тиском червоних, білих або брунатних радикальних ідей" [6; 306]. Чому, власне, сіра? Так можемо запитати, читаючи есеї "Сіре — прекрасне", і знайдемо відповідь у кількох абзацах квінтесенційного визначення: "Тільки сіра демократія, з її правами людини, з інституціями громадянського суспільства, може зупинити аргумент сили силою аргумента" [6; 306–307]. Можемо приєднати ще й категоричне твердження, що демократія не лікує людські гріхи, а лише є "ліками на диктатури". Звернемо увагу й на те, як люди, виступаючи суб'єктами демократії, можуть співпрацювати, незалежно від конфесії, національності, ідеології. Написаний у 1997 р., цей есеї сприймається по-сучасному актуально і приваблює неповторністю вільної думки і полемічністю афористичних посилів. Як і пізніші есеї, написані у 2000-му та наступних роках: "Мантра замість розмови", "Ультра моральної революції", "Загони-чі та зрадники", "Смуток стічних каналів", "Лють і сором, смуток і гордість". Тут спільною темою є змагання за демократичну вільну Польщу, передані через роль особистості, через виправданий часом конфлікт інтересів і протистояння думок, розкладжене обопільним компромісом, а в підсумку завжди невідомою патріотична гордість за те, що патріоти здужали вистояти на "звивистих стежках польської історії". Часто есеї завершуються закликком припинити "сумний спектакль слідств і помсти" минулому, а вірити в те, що Польща "стане гідною своєї великої традиції — держави без багать, без політичних процесів, держави толерантності й компромісу" [6; 396].

Часто оцінки, висловлені з приводу польських подій, мимоволі екстраполюються на власне український ґрунт, ніби йдеться про справи українські. До прикладу, цитата зі "Смутку стічних каналів": "Щодня ми чуємо сьогодні мову стічної каналу — з газет і телепрограм, на партійних мітингах і на трибуні парламенту, а буває, що й з церковного амвона. Нам постійно здається, що це не біда, — так собі, перегони політиків за популярність у рейтингах, перегони журналістів за вищий наклад. Проте історик чує тут тривожні тони: хтось когось звинувачує у "конституційному перевороті" з приводу мандрівки до Москви, хтось домагається оголошення поза законом великої політичної партії ... хтось збирається писати новітню історію на підставі архівів апарату безпеки, — він не тямить, поштивий добряк, що таким чином перетворює національну пам'ять у поліцейську пам'ять... Я бачу й чую це приниження людей наступними слідчими комісіями й цей овечий гін журналістів, щоб бути на чолі погоні" [6; 375].

Есеї "Прочиніть двері Україні" був опублікований у 2004 р. у іспанській газеті "El País" у співавторстві. Напередодні президентських виборів, що окреслять майбутній розвиток України до європейців звернулися редактор впливової польської газети і лідер найбільшої фракції українського парламенту: "У цей переломний момент ми звертаємося до європейських суспільств із закликом прочинитися до України — великої європейської держави, потреби та прагнення якої годі зігнорувати у процесі побудови нової Європи. Ми переконані, що ЄС не повинен обмежуватися лише формулою "нового сусідства". По-

трібне виразне ствердження, що Україна має європейську перспективу, що ця держава стоїть напередодні прийняття до НАТО і ЄС” [6; 397–398]. Можемо констатувати, що цей есей справді дуже сильно представив Україну в світі як надійного партнера ЄС, що не хоче виникнення нової завіси на континенті, і який прагне мати із західним сусідом спільне майбутнє, а зі східним — добросусідські відносини. Серед нових міжнародних закликів і політичних тез можемо виокремити параграф сумнівів: “Чи Україна послідовно втілюватиме реформи, які наблизять її до членства в НАТО і ЄС, — а чи ми матимемо справу з удаваною демократією або відвертою автократією?” [6; 398], але, попри усвідомлення проблем, пов’язаних із відкриттям європейської перспективи для України, сумніви водночас заперечує віра в те, що Україна “має великі шанси, щоб збудувати автентичну, стійку демократію” [6; 398].

З цього можна зробити висновок: А. Міхнік проникливо і тонко відчуває політичну ситуацію на лінії Європа — Польща — Україна. У його текстах з цієї тематики ідеї надто співзвучні прагматичним поривам багатьох політиків у Польщі, в Україні. Цікавою є думка у цьому контексті також польського історика, дипломата, європарламентаря П. Коваля про притаманну полякам, українцям емоційність у вирішенні політичних проблем. Він доречно зазначає, що нас об’єднує: “те, що ми дуже легко критикуємо інших, у випадку України — самих же ж своїх українців, у випадку Польщі — своїх же ж поляків і ставимо під сумнів їхню діяльність, досягнення, особливо на міжнародній арені... Я не чув, щоб якийсь росіянин за кордоном виступав проти іншого росіянина або ж давав інтерв’ю з критикою на адресу свого співвітчизника. Також не чув про такі вчинки серед німців, французів. Це типове явище для Польщі та України” [10].

Низка есеїв несе у своїй суті конструкції памфлетів. Їхня тематика зачіпає дуже дражливі для суспільства моральні аспекти поведінки політиків і загалом інтелігенції. Дуже виразним, експресивним є есей “Князь і жебрак”, присвячений діалогу з Л. Колаковським, власне, з його заувагами про “польську справу” і “гідне життя”.

У есеях А. Міхнік часто і дуже доречно вплітає у канву емоційної розповіді уривки поезії А. Міцкевича, А. Слонімського, Ч. Мілоша, А. Важика, А. Шеньє. Цим передає енергію думки, “живу любов” (метафора Ч. Мілоша), що має надихати наступні покоління. Щодо оцінок Круглого Столу й тих подій, то у згадуваному есеї “Воскресла незалежність і біси “оксамитової революції” він виразно означив роль польського шляху до демократії через переговори і порозуміння Круглого Столу як найвище цивілізаційне досягнення світового рівня. “Я вважаю Круглий Стіл найрозумнішим політичним актом у польській історії ХХ століття, — пише Міхнік, — ...без блокад і без розстрільних команд, без єдиної вибитої шибки Польща зуміла домовитися сама із собою про шлях до волі й незалежності” [6; 281].

Цікавим з погляду політичного аналізу є есей “Лють і сором”, що присвячений дослідженню природи ревізіонізму. Автор, разом із постановкою питання, парадоксально подає один із висновків про те, що ревізіонізм польські політики атакували двічі: “Уперше його атакували комуністичні ортодокси за те, що він був прямим шляхом до відкидання комунізму; вдруге — через багато років — його атакували антикомуністичні ортодокси за те, що він був генетично пов’язаний із комунізмом” [6; 207]. Саме в цьому есеї виразно проступає аналітична позиція автора: ніколи не йти за усталеними думками-ярликами, а

докопуватися до істини, аналізуючи позитивні й негативні сторони явища. Тому в його оцінках ревізіонізм демократизував політичне життя, його гасла вписувалися в мітингову історію країни. Але ревізіонізм за природою не міг симпатизувати націоналізмові, клерикалізмові, а також консервативним комуністам, які сповідували радянський сервілізм. За висновками А. Міхніка, “ревізіонізм із певністю був внутрішньопартійною єрессю” [6; 114]. Але А. Міхніку належить також інше твердження про те, що “бунт ревізіоністів проти комуністичної ортодоксії мав у собі щось від духу просвітницького заклоту енциклопедистів проти церковної ортодоксії” [6; 212].

Не зважаючи на те, що ревізіонізм був породжений лютю й соромом (за висловом автора), найсильнішим висновком є розважливо мудре пояснення всієї теми ревізіонізму в польському політичному житті упродовж десятиліть. Для А. Міхніка “ревізіонізм, як і комунізм, є елементами національної спадщини” [6; 219], адже принципові антикомуністи нерозсудливо відкидають комунізм як елемент польської історії. “Слава й убожество польського спадку складають цілісність польської національної тотожності” [6; 219]. Воістину правда за А. Міхніком, бо кожен по-своєму запам’ятав польську історію, і тому варто “увібрати в себе це минуле. Слід учитися розуміти його приховані сенси” [6; 219].

На прикладі аналізу публіцистичних творів А. Міхніка прослідковується нова типологія медійного впливу, про яку пише у своїй праці Д. Мак-Квейл. У творах А. Міхніка Польща і поляки постають як єдиний сучасний образ, як презентація реальності, або це швидше медійна пропозиція яскравої політичної дійсності з належною філософською інтерпретацією та історичними оцінками. Зокрема, у нашому дослідженні не йдеться про соціологічні опитування та інші структурні втручання у процеси сприйняття. Тим паче, що аудиторія А. Міхніка знаходиться в іншій країні, в іншому мовному середовищі. Йдеться про дифузю думок, поширення знань, культурні зміни, вплив на соціальну інтеграцію. Ці визначення, запропоновані Д. Мак-Квейлом, виразно наявні у логічному ядрі кожної статті польського автора.

Стосовно дифузії думок — це власне спостереження як віддзеркалення проникнення інформації взагалі. На наш погляд, дифузія думок у даному випадку спричиняє до породження культурних змін у середовищі, де сприймається філософська інтерпретація події. “Прив’язаність” проникнення авангардної думки до суспільної зміни у форматі державотворення і є тим джерелом посилення культурної ідентичності нації, про яке піклуються якісні мас-медіа у розумінні української журналістикознавчої теорії.

Йдучи за аналітичними висновками Г. А. Інніса — Г. Почепцова про комунікацію, що працює “на зв’язок у часі або на зв’язок у просторі” [7; 42], можемо прогнозувати, що у подальшому вивченні якісної зарубіжної публіцистики треба сподіватися конкретно на “процес передачі впливу” [7; 43]. Моделюючи спрямування соціального інжинірингу на громадську думку, Г. Почепцов, зокрема, зауважує, що в результаті такої дії “первинно імплантована думка завдяки обговоренню перетворюється на власну” [7; 43].

Ми також не можемо односторонньо сприймати нову типологію медіавпливу, запропоновану Д. Мак-Квейлом. У її підґрунті є низка незавершених тлумачень, а, як твердить сам автор, “одержана типологія не завжди логічна” [5; 424]. Для нашого подальшого дослідження впливів публіцистики на світо-

сприйняття важливими є віднайдення тих елементів та концепцій загалом, які наповнюють медійний контент бажаними значеннями.

1. *Житарюк М.* “Елітна”, “елітарна”, “опінієтворча”, “якісна” преса і преса думок: синоніми чи пароніми? / Мар’ян Житарюк // Вісник Львівського університету. — Серія Журналістика. — Львів: ЛНУ, 2001. — Вип. 21. — С. 194–197.
2. *Жугай В. Й.* Становлення якісної преси у посткомуністичному світі / Жугай Віталій Йосипович [дис. канд. філол. наук: 10.01.08] / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Львів, 2006.
3. *Здоровега В.* Теорія і методика журналістської творчості: [підручник. — 2-ге вид., перероб. і допов.] / Володимир Здоровега. — Львів: ПАІС, 2004. — 268 с.
4. *Лось Й.* Публіцистика й тенденції розвитку світу / Йосип Лось; [Навчальний посібник для вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації: У 2 ч. — Ч.1]. — Львів: ПАІС, 2008. — 376 с.
5. *Мак-Квейл Д.* Теорія масової комунікації / Деніс Мак-Квейл; [пер. з англ. О. Возьна, Г. Сташків]. — Львів: Літопис, 2010. — 538 с.
6. *Міхнік А.* У пошуках свободи. Есеї про історію та політику / Адам Міхнік; [пер. з польськ. А. Павлишина. / Упорядник І. Хруслінська, ред. Л. Фінберг та А. Павлишин]. — К.: Дух і Літера, 2009. — 554с.
7. *Почепцов Г.* Соціальний інжиніринг: соціо- і психотехніки управління великими масами людей / Георгій Почепцов. — К.: Альтерпрес, 2010. — 254 с.
8. Справжня якісна преса має допомагати читачу постійно тренувати інтелект // Телекритика [Електронний ресурс]; Режим доступу до тексту : <http://www.telekritika.ua/lyudi/2003-06-19/569> — К., 2003. — 19 черв.
9. *Штромайер Г.* Політика і мас-медіа / Герд Штромайер; [пер. з нім. А. Орган]. — К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. — 303 с.
10. *Ярмолюк І.* Павел Коваль: “Ще занадто рано прощатися з Помаранчевою революцією” / Ярмолюк Ілона // Главред [Електронний ресурс]; Режим доступу до тексту : <http://ua.glavred.info/archive/2010/01/20/101011-1.html> — К., 2010. — 20 січ.

**PHENOMENON OF THE A. MICHNIK — AS A PUBLICIST AND AUTHOR
OF THE CONSTANT DEBATE ABOUT POLAND****Bogdana Nosova**

Kyiv Taras Shevchenko National University,
Institute of Journalism
Melnykova str. 36/1, 04119, Kyiv, Ukraine
Tel. office: (044) 211-44-01
E-mail: dananosova@ukr.net

The article gives an insight into the publicist works of A. Michnik, that make a media influence on the modern polish society, on the formation of the contemporary history of the large European country, neighbour of Ukraine. In the context of influences of these media on social integration, the article analyzes his works related to the activities of the polish periodical “Gazeta Wyborcza”.

Key words: Polish history, future development of Ukraine, mass communication, media influence, Europe, society, democracy.

**ФЕНОМЕН А. МИХНИКА КАК ПУБЛИЦИСТА —
АВТОРА ПОСТОЯННОЙ ДИСКУССИИ О ПОЛЬШЕ****Богдана Носова**

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Институт журналистики
ул. Мельникова, 36/1, 04119, Киев, Украина
Тел. оф.: (044) 21144-01
E-mail: dananosova@ukr.net

В статье рассматриваются публицистические произведения А. Михника, осуществляющие медиавлияние на современное польское общество, на формирование современной истории великого европейского государства — соседа Украины. В контексте связи медиавлияний на общественную интеграцию подан анализ его статей, касающихся деятельности польского издания “Gazeta Wyborcza”.

Ключевые слова: польская история, будущее развитие Украины, массовая коммуникация, медиавлияние, Европа, общество, демократия.

*Стаття надійшла до редколегії 09.09.2011
Прийнята до друку 06.11.2011*